

---

3 MAAHANMUUTTAJIEN LUOKITTELUT JA NIIDEN SEURAUKSET KRIMINAALI- POLIITTISESSA YMPÄRISTÖSSÄ

Sosiaalista todellisuutta otetaan haltuun luokittelujen avulla. Luokittelut ovat paitsi ymmärtämisen, myös kontrollin ja hallinnan välineitä. Vuorovaikutuksessa muiden yhteiskunnallisten käytäntöjen kanssa käsitteistöt ja niihin perustuvat luokittelut rakentavat tapoja suhtautua etnisten vähemmistöjen nuoriin, myös sellaisiin, jotka ovat joutuneet vaikeuksiin tekemiensä rikosten takia.

Käytetyillä käsitteillä voi olla myös konkreettisia oikeudellisia seurauksia, kuten esimerkiksi naisiin kohdistuneen väkivallan oikeudellisen säätelyn lähihistoria osoittaa. Sukupuolineutraalin perheväkivaltakäsitteen kritiikin myötä naisiin parisuhteissa kohdistuneen väkivallan erityispiirteitä on nostettu julkiseen ja poliittiseen keskusteluun. Tämä on aiheuttanut myös lainsäädännön muutoksia, kuten niin kutsutun vakaan tahdon pykälän kumoamisen ja lähestymiskieltolainsäädännön kehittämisen (Niemi-Kiesiläinen 2005; Ruuskanen 2005).¹⁶

Eri käsitteillä ja luokitteluilla on erilaisia merkityksiä ja seurauksia. Siinä missä viranomaisten ymmärrys jäsentää poliittisia päätöksiä ja hallinnollisia toimenpiteitä, arkinen ymmärrys pikemminkin muovaa kohtaamisia ja jokapäiväistä arkielämää (Huttunen 2005, 118–119). Sen vuoksi olemme varanneet tämän luvun käsitteiden ja luokittelujen esittelyyn ja analyysiin. Ensinnäkin perustelemme omia käsitteellisiä valintojamme (luku 3.1). Toiseksi tulkitsemme viranomaisten tuottamia tilastoja maahanmuuttajataustaisten nuorten rikollisuudesta toisaalta yhtenä ikkunana tutkimuksen tematiikkaan, toisaalta heitä koskevan kategorisoinnin välineenä (luku 3.2). Kolmanneksi esittelemme, millä tavalla haastattelemamme nuoret suhteuttivat itseään maahanmuut-

---

¹⁶ Synkkänä esimerkkinä käsitteiden voimasta voi mainita Jugoslavian hajoamissodan, jonka aikana etnisesti homogeeninen kansa jaettiin osin tiedotusvälineiden propagandan, osin painostuksen ja jopa sotilaallisen voiman avustuksella muslimeihin, serbeihin ja bosniakkeihin. Ihmiset joutuivat siis valitsemaan itselleen etnisen identiteetin osin uskonnollisen taustan, osin sattumanvaraisten tekijöiden takia (esim. kun vanhemmilla oli eri uskonnot). Sodan jälkeen nämä uskonnollisnationalistiset kategoriat muodostivat oikeusjärjestyksen ja poliittisen järjestelmän perustan. (Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia, Karma & Ruuskanen 2006, 10–12.)

tajan käsitteeseen (luku 3.3). Neljänneksi kuvaamme, millaisin käsittein haastattelemamme viranomaiset puhuivat etnisten vähemmistöjen nuorista rikoksentekijöinä (luku 3.4). Lopuksi pohdimme suomalaista kriminaalipolitiikkaa etnisen sensitiivisyyden näkökulmasta. Nostamme esiin niin hyvinvointi- kuin kriminaalipolitiikan taustalla vaikuttavan universalismin, kaikkien samanlaista kohtelua korostavan ajattelun, joka korostui haastattelemiemme viranomaisten näkemyksissä. Se asettuu varsin jännitteeseen suhteeseen tiettyjen ryhmien erityistarpeisiin nähden.

3.1 Etnisiin vähemmistöihin luokitellut nuoret

Tämän julkaisun taustalla olevan kansainvälisen tutkimushankkeen haaste on ollut tutkimuskohteen määrittely: keitä ovat ne nuoret, joiden elämään haluamme tutkimuksessa paneutua? Lähtökohtamme on relationaalinen. Tällä tarkoitamme sitä, että etnisyyden tai maahanmuuttajan kaltaiset käsitteet saavat mielekkään merkityksen vasta poliittisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja moraalisesti värittyneen vuorovaikutuksen tuloksena. Usein etnisyydellä pyritään selittämään erilaisia yhteiskunnallisia asemia, olosuhteita sekä ihmisten elämän- ja toiminnan tapoja. Monikulttuurisuuden uskotaan lisääntyvän, kun eri etniset ryhmät kohtaavat. Käännämme kysymyksen toisin. Yritämme ymmärtää etnisyyden vaihtelevia merkityksiä nuorten elämässä. (Huttunen 2005.)

Kulttuurisidonnaista aihepiiriä käsittelevän kansainvälisen tutkimushankkeen käsitteelliset lähtökohdat ovat väistämättä kiistanalaiset, kuten itse tutkimuskohteen määrittelykin. Arkaluontoisen aiheen tutkijoina joudumme hankalaan tilanteeseen, kun pyrimme toisaalta valottamaan tutkimiemme nuorten elämäntulkua ja rikollisuutta heidän omien käsitystensä kautta, toisaalta käsitteellistämään heidän tarinoitaan monikulttuurisuutta, etnisyyttä ja rikollisuutta koskevan tutkimuksen avaamien näkökulmien avulla.

Käytämme julkaisussa käsitteitä *maahanmuuttajataustainen nuori* ja *etniseen vähemmistöön luokiteltu nuori*, tietoisena käsitteiden monista haasteista ja ongelmista. Haastateltuja nuoria ei ole tieteellisesti perusteltua eikä eettisesti mielekäästä yrittää määrittellä yksiselitteisellä tavalla. Raportoidessamme nuorten ja viranomaisten kertomuksista joudumme väistämättä osaksi jännitettyä – välillä jopa ristiriitaa – joka rakentuu vähemmistöiksi luokiteltujen nuorten ja heitä luokittelevien kulttuuristen puhetapojen välille.

Käyttämämme kategoriat toimivat abstraktina jäsenyyksenä, jonka sisään mahtuu lukuisia elämänhistorioita, nykytilanteita ja tulevaisuuden suuntia, henkilökohtaisia identiteettejä ja yhteiskunnallisia jäsenyyksiä (Harinen toim. 2003). Maahanmuuttajan käsitteellä ei ole oikeudellista statusta, mikä lisää sen neuvoteltavuutta ja epämääräisyyttä. Etnisen vähemmistön käsite puolestaan pitää helposti sisällään oletuksen ryhmistä, joista osalla on valtaa enemmän kuin toisilla ja osa on toisia vähempiarvoisempia. Kun puhutaan vähemmistöistä, puhutaan toisaalta oikeuksista, yhteiskunnallisista asemista ja toimijuuden mahdollisuuksista, toisaalta jäsenyyksistä arjen eri yhteisöissä. (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004; Suurpää 2005.)

Outi Lepola (2000) on kysynyt aiheellisesti, mihin suomalaisuutta koskeviin käsityksiin perustuu pitkään maassa asuneiden henkilöiden jatkuva kutsuminen maahanmuuttajiksi. Lepolan kysymystä voidaan jatkaa pohtimalla, mikä on maahanmuuttajakäsitteen perimmäinen tehtävä. Halutaanko sillä tehdä hyvin heterogeeninen ihmisjoukko ymmärrettäväksi? Laura Huttunen on kritisoinut (2005) maahanmuuttajan käsitettä siitä, että se latistaa yksilölliset ja etnisten ryhmien väliset erot ja tekee näin maahanmuuttajiksi kutsutuista yhdenmukaisen kollektiivisen joukon – vähemmistöjen massan. Onko tarkoitus hallita ja kontrolloida tämän ihmisjoukon elämää suomalaisessa yhteiskunnassa määrittelemällä heidät yhdeksi ryhmäksi?

Nuorista käyttämämme käsitteet kantavat mukanaan erilaisia käsityksiä nuorten elämäntilasta, ryhmien välisistä suhteista ja yhteiskunnallisesta jäsenyydestä (mt.). Kuten monissa nuorisotutkimuksissa, myös tässä tutkimuksessa mukana olleet nuoret suhtautuivat maahanmuuttajakäsitteeseen vieroksuen. He eivät käyttäneet itsestään maahanmuuttajan tai vähemmistön käsitteitä. Tämä herättää (itse)kriittisen kysymyksen, kuinka eettisesti perusteltua on käyttää luokittelua, jota tutkitut eivät tunnista tai tunnista omakseen. Tämä kysymys on erityisen relevantti, jos lähdetään siitä oletuksesta, että käsitteiden käytöllä on konkreettisia seurauksia ihmisten elämään. Miksi emme puhu pelkästään nuorista? Haluammeko korostaa valitsemillamme käsitteillä tutkimiemme nuorten erilaisuutta?

Tavoittemme ei ole pönkittää tutkittujen nuorten erilaisuutta tai erityisyyttä. Pikemminkin pyrkimyksenämme on ymmärtää tutkimiemme nuorten moninaisia elämäntilastoja, jotka muistuttavat kenen tahansa Suomessa asuvan nuoren elämää. Silti ne sisältävät myös sellaisia piirteitä, jotka kertovat paitsi hyvinvointiyhteiskuntamme muutoshasteista, myös nuorten arkielämästä – niin tarpeista, toiveista kuin eriarvoisuuden kokemuksista. Niiden esille nostaminen edellyttää käsitteellistä herkkyyttä, jonka avulla voidaan paikantaa

paitsi tutkimiemme nuorten elämänculun erityisiä haasteita, myös niihin vaikuttavia yhteiskunnallisia kipupisteitä.

3.2 Maahanmuuttajataustaisten nuorten tilastoitu rikollisuus

Viranomaistilastot ja niiden tulkinta on yksi tapa ottaa yhteiskunnallisia aihepiirejä haltuun – ja yksi tapa tehdä luokitteluja. Tarkastelemme tässä alaluvussa, millaisen kuvan viranomaisten rikostilastot välittävät maahanmuuttajataustaisista nuorista ja heidän ongelmistaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Hallinnon tuottamissa rikostilastoissa etnisyyttä kuvataan pääasiassa tilastoihin päätyvän henkilön kansalaisuuden ja syntymämaan avulla. Näiden kriteerien pohjalta tehtävät erottelut kuvaavat siten väistämättä varsin karkeasti rikollisuuden ja etnisen taustan kytköksiä muihin sosiaaliseen asemaan kuvaaviin mittareihin, kuten sukupuoleen, ikään, koulutukseen tai ammattiasemaan. Tarkastelemme näitä kysymyksiä alaluvussa 3.2.2. Sitä ennen esittelemme, millaisen kuvan kansalaisuuden perusteella tehtävä erottelu antaa maahanmuuttajataustaisten nuorten rikollisuudesta.

3.2.1 Väkivalta- ja omaisuusrikokset ylliedustettuna

Valtaosa poliisin rikoksista epäilemistä henkilöistä on kansalaisuudeltaan suomalaisia (97 % vuonna 2003). Suomessa asuvia ulkomaan kansalaisia epäillään vuosittain rikoksista väestöosuuteensa nähden noin 1,3–1,5 kertaa useammin kuin kantasuomalaisia. Kuutisen prosenttia poliisin vuonna 2005 syylliseksi epäillyistä oli ulkomaan kansalaisia (kaikkiaan 35 429 henkilöä). Heistä runsas puolet asui Suomessa ja loput olivat turisteja tai muita Suomessa vierailleita ulkomaalaisia. (Niemi & Honkatukia 2007, 226–227.)

Viranomaisten tilastoima maahanmuuttajien rikollisuus on vahvemmin sukupuolittunutta kuin kantasuomalaisten, eli poliisi epäilee nuoria maahanmuuttajataustaisia naisia näistä rikoksista suhteellisesti harvemmin kuin kantasuomalaisia nuoria naisia. Näin on erityisesti väkivalta- ja huumausainerikoksista epäillyillä nuorilla (ks. taulukko 1). Aikuisilla ulkomaan kansalaisilla sukupuolten väliset erot eivät poikkeakaan kantasuomalaisten vastaavista yhtä paljon.

Taulukko 1 Tyttöjen ja naisten osuus (%) kaikista eri rikoksista epäillyistä vuonna 2003, taulukoituna epäiltyjen kansalaisuuden mukaan

	Ikä				Kaikki naiset/tytöt	Epäiltyjen määrä
	0–14	15–17	18–20	21–		
Kaikki rikokset						
Suomen kansalaiset	25,5	16,7	13,9	15,5	15,6	349 302
ulkomaan kansalaiset	21,3	14,7	10,3	13,7	13,6	21 146
Omaisuusrikokset						
Suomen kansalaiset	29,1	19,9	14,9	18,8	18,9	120 311
ulkomaan kansalaiset	22,7	16,9	14,1	20,4	19,3	8 557
Väkivaltarikokset						
Suomen kansalaiset	18,0	20,2	12,7	10,4	11,8	27 891
Ulkomaan kansalaiset	15,6	11,6	3,0	10,0	9,2	2 065
Huumausainerikokset						
Suomen kansalaiset	30,8	25,2	18,9	14,0	15,6	14 441
ulkomaan kansalaiset	0	12,5	12,0	10,3	10,7	578
Rattijuopumus						
Suomen kansalaiset	4,2	7,6	9,8	9,6	9,5	22 950
ulkomaan kansalaiset	0	0	7,9	7,8	7,7	1 098

Sukupuolen lisäksi maahanmuuttajien ja kantaväestön väliset tilastoidun rikollisuuden erot voivat johtua siitä, että maahan muuttaneiden joukossa on enemmän nuoria kuin kantaväestössä (Iivari 2006, 45–46; 54–55, 62). Monissa Euroopan maissa varsinkin nuoria maahanmuuttajataustaisia henkilöitä epäillään rikoksista väestöosuuteensa nähden useammin kuin muita (Holmberg & Kyvsgaard 2003, 126–127; Albrecht 1997, 97).

Taulukossa 2 on esitetty tietoja poliisin syylliseksi epäilemistä henkilöistä iän ja kansalaisuuden mukaan vuodelta 2003. Luvut on suhteutettu kussakin ryhmässä 1 000:ta maassa asuvaa henkilöä kohden. Kukin epäilty on laskettu mukaan vain kerran, vaikka häntä olisi epäilty useista rikoksista.

Taulukon lukuja tulkitessa on syytä pitää mielessä, että mukana ovat myös esimerkiksi turisteina tai opiskelijavaihdossa rikoksia tehneet ulkomaan kansalaiset. Heitä on lähes puolet poliisin tietoon vuosittain tulleista epäillyistä ulkomaan kansalaisista. Taulukko antaa siten liioitellun kuvan rikoksista syylliseksi epäiltyjen määrästä joissakin maahanmuuttajaryhmissä. Se ei siksi heijastele luotettavasti niitä rikollisuuteen liittyviä ongelmia, joita nimenomaan pitkään maassa asuneet nuoret kohtaavat.

Taulukosta selviää ensinnäkin, että kantasuomalaisten ja maahanmuuttajataustaisten nuorten rikoksesta epäillyksi tulemisen riskit ovat monessa rikoslajissa varsin pieniä, joskin myös suhteellisen suuria suhdelukuja löytyy esimerkiksi väkivaltaan syyllistymisessä. Toiseksi siitä käy ilmi, että 15–20-vuotiaiden ulkomaan kansalaisten riski tulla poliisin epäilemiksi varsinkin omaisuus- ja väkivaltarikoksissa¹⁷ on suurempi kuin Suomen kansalaisten, kun taas huumausainerikoksissa ja rattijuopumuksissa tilanne on tasaisempi, osin jopa päinvastainen (myös Iivari 2006, 66–67).

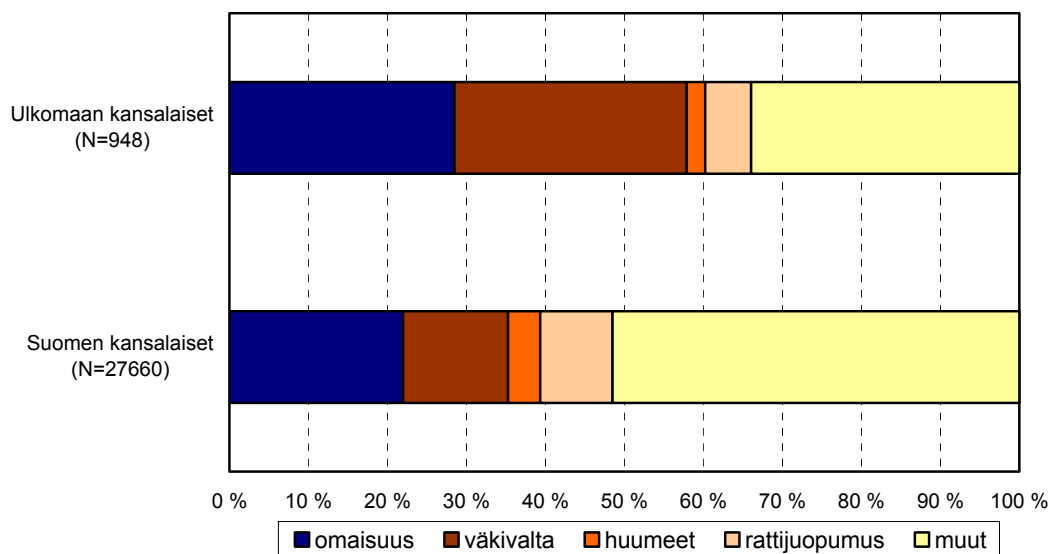
Taulukko 2 Poliisin eri rikoksiin syylliseksi epäilemät henkilöt kansalaisuuden ja iän mukaan, 1 000:ta ikäryhmäänsä kuuluva kohti, nettoluvut

	alle 15 v.		15–17 v.		18–20 v.		21–	
	Suomen kansalaiset	ulkomaan kansalaiset	Suomen kansalaiset	ulkomaan kansalaiset	Suomen kansalaiset	ulkomaan kansalaiset	Suomen kansalaiset	ulkomaan kansalaiset
Kaikki rikokset	5,5	16,5	47,5	89,4	98,8	137,6	33,8	58,2
Omaisuusrikokset	4,1	11,9	17,7	36,7	14,4	28,1	4,4	12,2
Väkivaltarikokset	0,5	2,8	8,1	31,9	11,2	35,0	3,2	8,3
Huumausainerikokset	0,0	0,0	1,7	1,4	4,1	3,8	0,6	1,1
Rattijuopumus	0,0	0,0	3,9	1,9	9,3	11,2	3,6	5,2

Omaisuus- ja väkivaltarikoksista epäiltyjen maahanmuuttajataustaisten nuorten suhteellisesti suuremmasta osuudesta kertoo myös kuvio 1, jossa on verrattu poliisin rikoksista epäilemien 15–17-vuotiaiden ulkomaan ja Suomen kansalaisten rikollisuuden rakennetta 2003. Kuvio näyttäisi samantyyppiseltä, jos mukana olisivat kaikenikäiset epäillyt, mutta 15–17-vuotiaiden Suomen ja ”ulkomaan” kansalaisten rikollisuusrakenteet poikkeavat toisistaan enemmän kuin täysi-ikäisillä¹⁸. Lähes 60 prosenttia epäillyistä nuorista ulkomaan kansalaisista (58 %) epäiltiin omaisuus- tai väkivaltarikoksista, kun vastaava osuus epäillyistä Suomen kansalaisista oli runsas kolmannes (35 %).

¹⁷ Omaisuusrikoksiin on laskettu varkaus, näpistys, kavallus, erilaiset petokset, vahingonko-ko, luvaton käyttö, kätkemisrikokset ja muut omaisuusrikokset. Väkivaltarikokset: pahoinpitely, ryöstö, kiristys, tappo, murha, surma, lapsensurma, tappeluun osallistuminen, raiskaus. Huumausainerikokset: rikoslain 50. luku.

¹⁸ Molemmissa ryhmissä muista rikoslain vastaisista rikoksista epäiltyjen määrä oli suuri. Valtaosa näistä oli liikenne-rikoksista epäiltyjä.

Kuvio 1 Poliisin rikoksista epäilemien 15–17-vuotiaiden rikollisuuden rakenne (%) kansalaisuuden mukaan vuonna 2003 (nettoluvut)

Toisin kuin muissa väkivaltarikoksissa, henkirikoksissa¹⁹ alle 21-vuotiaiden ulkomaan kansalaisten osuus epäillyistä vastaa heidän väestöosuuttaan. Ne ovat ylipäättään nuorille harvinaisia rikoksia: vuosittain henkirikoksista epäillyistä alle kymmenesosa on nuoria. Vuosien 1980 ja 2004 välisenä aikana niihin syyllistyi keskimäärin 11 nuorta vuodessa. Suomenruotsalaiset syyllistyvät henkirikoksiin väestöosuuttaan vähemmän, romanit taas enemmän. Romanien osuus nuorten tekemistä henkirikoksista on vuosittain kymmenen prosentin tuntumassa. Romaninuorten tekemien henkirikosten taustalla on huonosuus jopa enemmän kuin muilla näistä rikoksista epäillyillä: päihteiden käyttöä, rikkonaisia perhesuhteita ja syrjäytymistä. (Lehti 2007, 8–12, 36–88.)

Sisäasiainministeriö on muutama vuosi sitten selvittänyt maahanmuuttajien tilastoidun väkivaltarikollisuuden piirteitä (Sisäasiainministeriön poliisiosasto 2001). Selvityksen mukaan joka viides vuonna 2000 väkivaltarikoksesta epäilty maahanmuuttajataustainen henkilö oli alaikäinen (epäiltyjä kaikkiaan 2 481). Näistä nuorten tekemistä väkivaltarikoksista nelisenkymmentä prosenttia oli tapahtunut Helsingissä.

¹⁹ Henkirikoksilla tarkoitetaan uhrin kuolemaan johtaneita väkivaltarikoksia (tappo, murha, surma, lapsensurma, yksin teoin tahallisen pahoinpitelyrikoksen kanssa tehty kuolemantuottamus) (Lehti 2007, 4).

Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden tekemät ryöstöt lisääntyivät vuosituhaten vaihteessa, samaan aikaan kuin heidän määränsä moninkertaistui Suomessa. Näistä rikoksista epäillyistä yli puolet oli ollut tekohetkellä alle 18-vuotiaita. Tyypillinen Helsingissä tapahtunut ryöstö, jossa oli mukana maahanmuuttajataustaisia nuoria, oli useamman nuoren tekemä. Mukana saattoi olla myös kantasuomalaisia nuoria. Ryöstöt oli tehty osin pelkästään uhkailemalla ja tyypillisesti saaliina oli ollut matkapuhelin tai vähäinen summa rahaa. (Mt., 13–14.)

Suomessa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta, mutta myös tätä nuoremmat voivat joutua maksamaan vahingonkorvauksia ja joutua lastensuojelun toimenpiteiden kohteeksi. Alle 15-vuotiaista poliisin tietoon tulleista rikosten tekijöistä tehdyssä selvityksessä (Savolainen ym. 2007) verrattiin kantasuomalaisten ja maahanmuuttajataustaisten²⁰ rikollisuutta. Tulosten mukaan vajaalla viidesosalla alle 15-vuotiaista ensikertalaisista oli maahanmuuttajatausta. Jälleen väkivalta oli hieman yleisempää maahanmuuttajataustaisilla lapsilla ja nuorilla kuin muilla (12 % vs. 7 %), mutta esimerkiksi ilki-valta ja muu häiriökäyttäytyminen oli harvinaisempaa kantaväestöön verrattuna (9 % vs. 14 %). Maahanmuuttajataustaiset nuoret uusivat rikoksia enemmän kuin kantaväestön nuoret (36 % maahanmuuttajista, 30 % kantaväestöstä). Heidän riskinsä tehdä vähintään kuusi uutta rikosta oli lähes kaksinkertainen kantaväestön nuoriin nähden. (Mt., 17–18.)

Omaisuus- ja väkivaltarikosten yliedustus näkyy myös maahanmuuttajataustaisten nuorten saamissa *tuomioissa*²¹. Nuoret maahanmuuttajamiehet (muualla kuin Suomessa syntyneet) tulevat tuomituiksi niistä kantaväestöä selvästi useammin. Vuonna 2001 heidän osuutensa väkivaltarikoksissa oli 31 prosenttia kaikista maahanmuuttajien saamista tuomioista, kun vastaava osuus oli kantasuomalaisilla nuorilla miehillä 22 prosenttia. Vastaavat osuudet omaisuusrikoksista tuomituista olivat 30 ja 26 prosenttia. Muissa rikostyypeissä

²⁰ Aineistona tutkimuksessa oli poliisin tietoon tullut rikollisuus sekä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmä. Tutkimuksessa oli mukana helsinkiläiset alle 15-vuotiaana rikoksia tehneet 1.1.2000–24.4.2004 (yhteensä 2 625 lasta, joista maahanmuuttajataustaisia 361, 14 %). Maahanmuuttajiksi luokiteltiin ne, jotka itse tai joiden vanhemmista vähintään toinen ei ollut syntyperäinen suomalainen. Tämä tieto saatiin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmästä, mutta ei aina. Sen vuoksi poliisin tietoon tulleista tapauksista maahanmuuttajatausta arvioitiin henkilön nimen perusteella. (Savolainen ym. 2007, 15–17.)

²¹ Iivari käyttää käsitettä päärikostuomio, jolla hän tarkoittaa henkilön tekemää vakavinta rikosta, joka määritellään rangaistuksen ankaruuden eli tuomion pituuden perusteella (Iivari 2006, 24). Iivari (mt.) on verrannut maahanmuuttajataustaisten ja kantasuomalaisten riskiä saada rikostuomioita aineistonaan alioikeuksissa annetut päärikostuomiot vuosilta 1997, 1999 ja 2001.

erot olivat pienemmät. 15–20-vuotiaat maahanmuuttajanaiset olivat saaneet suhteellisesti kantasuomalaisia useammin tuomion ainoastaan omaisuusrikoksissa (7 % kaikista maahanmuuttajien päär rikostuomioista vs. 4 % kantasuomalaisilla) (Iivari 2006, 84–88).

3.2.2 Rikollisuuden selittäminen

Viranomaistilastojen perusteella maahanmuuttajien riski tulla epäillyksi ja tuomituksi rikoksista on suurempi kuin kantaväestön. Eron syitä on pohdittu jonkin verran kriminologisissa tutkimuksissa. Maahanmuuttajien rikollisuuden selittäminen vaatii tutkijalta ehkä tavallistakin enemmän herkkyyttä, sillä etnisyyden tai kulttuurin merkitykset saattavat korostua monimutkaisten sosiaalisten prosessien huomioon ottamisen kustannuksella. Tällöin tilastolliset erot käännetään kulttuuriselle kielelle ja maahanmuuttajista tai heidän kulttuuristaan etsitään selitystä heidän korkeammille rikosluvuilleen, vaikka syyt voivat löytyä siitä, miten vastaanottava yhteiskunta kohtelee heitä (esim. Holmberg & Kyvsgaard 2003; Diesen 2005; Albrecht 1997). Lisäksi etnisyyttä kuvaavat tilastoluokittelut (kansalaisuus, syntymämaa, äidinkieli) piilottavat helposti maahanmuuttajaryhmien sisäisen moninaisuuden (Marshall 1997, 233–234).

Maahanmuuttajien rikollisuutta koskevia viranomaistilastoja tulkitessa on syytä muistaa se kriminologinen perushavainto, että tilastoidut rikokset saattavat kertoa enemmän viranomaisten harjoittamasta kontrollista kuin todellisesta rikollisuudesta. Tutkimusten mukaan piiloon jäävässä rikollisuudessa maahanmuuttajien ja kantaväestön välillä ei ole yhtä suuria eroja kuin viranomaisien tietoon tulleessa rikollisuudessa. Esimerkiksi itse ilmoitettua rikollisuutta koskevissa tutkimuksissa, joita on tehty nuorista, maahanmuuttajien ja kantaväestön välistä eroa ei usein ole, vaikka tuloksissa on ollut myös paikallisia ja rikoslajikohtaisia eroja (Pettersson 2005, 139–141; Marshall 1997, 227–228)²². Osassa tutkimuksia väkivalta on jäänyt ainoaksi rikostyyppiksi, johon maahanmuuttajataustaiset nuoret syyllistyvät kantaväestön nuoria useammin (Albrecht 1997, 97–98; Hebberecht 1997, 162; Kivivuori 2003, 69–70). Haas-

---

²² Sveitsissä tehdyssä itse ilmoitettua rikollisuutta koskevassa tutkimuksessa kantaväestön nuorten ja ensimmäisen polven maahanmuuttajanuorten välillä ei havaittu rikosaktiivisuuden eroa, mutta niin kutsutut toisen polven maahanmuuttajanuoret tekivät rikoksia enemmän kuin kaksi edellistä ryhmää. Tutkijat selittävät havaintoa paineteorian mukaisesti toisen polven maahanmuuttajanuorten muita heikommalla asemalla koulutusjärjestelmässä ja työmarkkinoilla. (Vazonoy & Killias 2001.)

tattelemiemme nuorten kertomukset paljastavat, että nuorten tekemä väkivalta kytkeytyy varsin usein syrjintäkokemuksiin, äärimmillään rasistiseen väkivaltaan (ks. tarkemmin luku 4.2).

Jonkin verran on pohdittu, mikä selittää eri tietolähteiden välistä eroa. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että itse ilmoitettuun rikollisuuteen perustuvat tutkimukset mittaavat suhteellisen lievää rikollisuutta, kun taas vakavamassa rikollisuudessa viranomaistilastojen erot heijastavat paremmin todellisen rikollisuuden eroja (Marshall 1997, 7). Toiset ovat lähteneet hakemaan maahanmuuttajien ja kantaväestön rikoserojen selityksiä heidän ja heitä ympäröivän yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta. Näissä lähestymistavoissa rikoseroja on selitetty maahanmuuttaja- ja kantaväestön sosiaalisen aseman, ikä- ja sukupuolirakenteen ja muiden kriminologisten taustamuuttajien eroilla (esim. Holmberg & Kyvsgaard 2003). Lisäksi maahanmuuttajien on todettu kohtaavan syrjintää taustansa vuoksi esimerkiksi työmarkkinoilla ja arkielämässä (esim. Diesen 2005, 256–257; Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003²³.) Sen vuoksi tilastollisessa tarkastelussa olisi tärkeää vakioida henkilöiden sosioekonominen asema, perhesuhteet, ammattiasema, koulutus ja muut heidän sosiaalista ja taloudellista asemaansa kuvaavat tekijät. Tämä vaatii paljon tutkimusresursseja, minkä vuoksi tällaisia tutkimuksia on tehty varsin vähän, myös Pohjoismaissa (Iivari 2006, 36–37; Ahlberg 1996, 45).

Tanskalaisessa viranomaisten tietoon tullutta rikollisuutta tarkastelleessa tutkimuksessa maahanmuuttajien nuori ikä ja alhainen tulotaso selittivät pitkälti heidän kantaväestöä korkeamman rikostasonsa (Holmberg & Kyvsgaard 2003, 126–127). Edellä mainitussa Iivarin (2006) tutkimuksessa ei vakioidu sosioekonomisia muuttajia, vaan niitä tutkittiin haastatteleamalla vankilassa olevia maahanmuuttajia. Vangeilla oli kokemuksia työttömyydestä ja pienituloisuudesta. Maahanmuuttajien rikollisuus ei tulosten mukaan ole ”tuontitavaraa”, vaan taustalla on usein epäonnistunut kotoutuminen, pitkäaikaistyöttömyys, rahan puute, minkä lisäksi monet kokevat syrjintää sekä arkielämässään että viranomaiskohtaamisissaan. (Mt., 133–134, 138.)

Sosiaalista ja arkielämää kuvaavien tekijöiden ohella selitystä maahanmuuttajien yliedustukseen tilastoidussa rikollisuudessa on etsitty siitä, miten heitä kohdellaan rikosten tekijöinä. Rikosoikeusjärjestelmässä tapahtuvaa et-

---

²³ Joka kolmas maahanmuuttajien elinolututkimukseen osallistunut oli kokenut väkivaltaa. Puolet heistä arvioi joutuneensa kokemaan sitä maahanmuuttajataustansa vuoksi. Joka neljännellä oli ollut vaikeuksia työpaikan ja joka kymmenennellä asunnon saamisessa taustansa vuoksi. Lisäksi monet olivat kokeneet taustansa vaikeuttaneen uralla etenemistä, tasa-arvoista palkkausta ja työtehtävien jakoa. (Pohjanpää 2003, 76–77.)

nistä syrjintää ei ole tutkittu Suomessa, ja suhteellisen vähän myös muissa Pohjoismaissa (Pettersson 2005, 134; Holmberg & Kyvsgaard 2003, 125–126; 128). Pohjoismaiset tutkimukset antavat kuitenkin viitteitä siitä, että maahanmuuttajien tekemiä rikoksia ilmoitetaan viranomaisille useammin kuin kantaväestön, heidät otetaan helpommin kiinni ja heitä epäillään useammin rikoksista. He joutuvat useammin myös tutkintavankeuteen²⁴. Osin tämän syynä voi olla se, että heidän tekemänsä rikokset ovat helpommin havaittavissa ja heihin kohdistuu enemmän epäluuloja kuin kantaväestöön kuuluviin²⁵. Lisäksi paitsi heidän kielitaitonsa, myös heidän tietonsa yhteiskunnan säännöistä ja lainsäädännöstä saattavat olla puutteelliset, minkä vuoksi heidän on vaikeampi puolustaa itseään. (Pettersson 2005, 139–146; Diesen 2005, 258–286, 292.)

3.3 Nuorten täysivaltainen yhteiskunnallinen jäsenyys: illuusiotako?

3.3.1 Etnisten vähemmistöjen nuorten miesten rikollisuuden erityispiirteitä

Haastateltujen nuorten tarinoissa maahanmuuttaja- tai etniseen taustaan liittyvät seikat ne eivät esiinny itsenäisinä ”taustatekijöinä”. Pikemminkin ne jäsenyivät osana sosiaalisia suhteita, tunteita ja arkisia kokemuksia. Nuorten kertomukset voidaan nähdä vastapuheena sellaiselle kriminaalipoliittiselle tiedolle, jossa ”ulkomaalaisten” ja ”suomalaisten” rikollisuus asetetaan vastakkain tilastokategorisointien mukaan (ks. luku 3.2). Suomalainen tilastointijärjestelmä ei tunnista etnisten ryhmien välisiä eroja, vaan tilastointia tehdään kärkeiden luokittelujen varassa (syntymämaa/äidinkieli/kansalaisuus). Monet tarinat elämäkulusta ja rikosten liittymisestä nuoruuden elämänvaiheisiin voisivat olla kenen tahansa rikoksia tehneen suomalaisnuoren kertomia.

Silti haluamme korostaa, että maahanmuuttajataustaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten rikollisuus on monella tavalla myös erityinen ilmiö. *Ensinnäkin* sitä luonnehtii rikoksen tekemisen ja arkipäivän rasismien ja jopa rasistisen rikollisuuden uhriksi joutumisen läheinen yhteys. Nuorilla ri-

²⁴ Samanlaisia havaintoja Suomesta on tehnyt Kainulainen 2004, 346–350; Holmberg & Kyvsgaard 2003, 132–133.

²⁵ Tästä Suomen osalta esim. Hautaniemi 2004, 101, 109; Pohjoismaiden ja Ison-Britannian osalta Holmberg & Kyvsgaard 2003, 128–132, 136–140.

kosten tekeminen ja niiden uhriksi joutuminen ovat usein kytköksissä toisiinsa (esim. Maung 1995, 20–21), mutta erityistä tutkimillemme nuorille miehille oli se, että heidän uhrikokemukset liittyivät usein rasismiin eri muodoissaan. Tämä havainto näkyy myös muun muassa sisäasiainministeriön raportissa maahanmuuttajien tilastoidusta väkivaltarikollisuudesta: 15 prosenttia väkivaltarikoksista vuonna 2000 epäillyistä (380 epäiltyä) maahanmuuttajataustaisista henkilöistä oli ollut samassa tapahtumassa rikoksen uhri (Sisäasiainministeriön poliisiosasto 2001, 26–27). Myös Iivari (2006) on tehnyt samantyyppisiä havaintoja syrjinnän ja rasismin yhteydestä rikollisuuteen haastatellessaan maahanmuuttajataustaisia vankeja.

Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta haastattelemamme nuoret kertoivat arkipäivän rasismista, jonka kohteeksi he olivat joutuneet niin kaduilla kuin sosiaalisissa instituutioissa, kuten peruskoulussa. Käsitteellä *arkipäivän rasismi* viittaamme nuorten jokapäiväisiin kokemuksiin erilaisissa arjen vuorovaikutustilanteissa – niin vertaisryhmien kuin sukupolvien välillä. Arkipäivän rasismin ympäristöinä voivat olla niin nuorten omat epäviralliset tilat, kuten nuorten ryhmät, kuin institutionaaliset puitteet, haastattelemillamme nuorilla esimerkiksi koulu. Arkipäivän rasismi voidaan kokea sekä yksilöiden että instituutioiden tuottamaksi. (Käsitteen teoreettista kehittelyä, ks. Essed 1991; Rastas 2007.) Käytämme arkipäivän rasismin käsitettä korostaaksemme haastateltujen nuorten rasismikokemusten moninaisia ilmenemismuotoja ja ympäristöjä heidän arjessaan. Arkipäivän rasismissa voi olla kyse paitsi syrjityksi tulemisen kokemuksista esimerkiksi työnhakijana työmarkkinoilla tai oppilaina koulussa, myös hyvin arkisista sosiaalisiin suhteisiin liittyvistä jännitteistä, jotka voivat vaihdella nuorten elämässä verbalisesta häirinnästä kielteiseen asennoitumiseen, syrjiviin eleisiin sekä fyysiseen väkivaltaan.

Toiseksi vaikuttaa siltä, että poliisi epäilee maahanmuuttajataustaisia nuoria herkästi rikoksista (Hautaniemi 2004, ks. myös alaluku 3.2.2), mutta he joutuvat myös rikosten uhreiksi kantäväestöä useammin ja ilmoittavat näistä tapauksista viranomaisille suhteellisen harvoin (Pohjanpää 2003; Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Ellonen 2006). Maahanmuuttajataustaisten tekemät rikokset tulevat siis muita suomalaisia useammin viralliseen käsittelyyn, mutta mitä todennäköisimmin he eivät saa tukea rikosten uhriksi joutumisen käsittelylle samassa mitassa kuin muut suomalaiset (vastaavanlaisista havainnoista muualla Euroopassa esim. Marshall 1997, 230).

Kolmanneksi, vaikka suomalaisen kriminaalipolitiikan lähtökohtana on universalistinen ajatus siitä, että samasta teosta annetaan sama seuraamus, joudutaan muiden kuin Suomen kansalaisten kohdalla pohtimaan, toteutuuko

tämä lähtökohta käytännössä. Niille nuorille, joilla ei ole Suomen kansalaisuutta, karkotus on rikosten yksi seuraamus, vaikka he olisivat asuneet Suomessa jo pitkään. Perhesiteet, muut siteet Suomeen ja pitkä oleskeluaika otetaan huomioon karkotuspäätöstä tehtäessä, mutta ne eivät välttämättä estä karkottamista, jos tekijä tuomitaan pitkään vankeusrangaistukseen vakavista rikoksista (Lappi-Seppälä 2002c, 528–529). Tällä on vaikutuksia nuorten sosiaaliseen ja henkiseen kiinnittymiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Karkotus erityisenä toimenpiteenä on lisärangaistus, jonka kohteeksi joutuvat ainoastaan ne Suomessa tuomitut henkilöt, joilla ei ole Suomen kansalaisuutta.

Karkotus ei ole rikosoikeudellinen seuraamus, vaan siitä on säädetty ulkomaalaislaissa ja siitä päättää Ulkomaalaisvirasto. Vuosina 2000–2005 Ulkomaalaisvirasto teki keskimäärin 135 karkotusratkaisua vuodessa. Korkeimmillaan määrä oli vuonna 2004, jolloin tehtiin 178 päätöstä, ja alimmillaan vuonna 2001, jolloin päätöksiä oli 109. Vuonna 2005 päätöksiä oli 129. (Sisäasiainministeriö 2006.)

Valitettavasti tältä ajalta ei ole tietoa karkotusten tarkemmista perusteista, mutta suuntaa antavasti tässä voidaan käyttää 1990-luvun lopun tietoja, jotka osoittavat rikosten tekemisen olevan varsin yleinen karkotusperuste. Vuonna 1997 Ulkomaalaisvirasto teki 149 karkotusratkaisua, jotka koskivat 169 ulkomaan kansalaista. Näistä runsas puolet (53 %) johti karkotuspäätökseen, eli vuonna 1997 karkotettiin 91 ulkomaalaista. Tavallisimmat ratkaisujen perusteet olivat: 1) oleskelu ilman passia, viisumia, oleskelulupaa (105 ratkaisua), 2) rikoksiin syyllistyminen (104 ratkaisua), 3) vaara toisen turvallisuudelle (19 ratkaisua). (Sisäasiainministeriö 1999.)

Ulkomaalaisviraston tekemistä karkotuspäätöksistä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen ja edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Vuoden 2000 ja 2005 välisenä aikana ne käsittelivät kaikkiaan 209 karkotusta, joista yli 70 prosenttia oli rikosperusteisia. Joka kolmannessa tapauksessa karkotettavaksi esitetty henkilö oli tullut maahan alaikäisenä. Alaikäisten osuus rikosperusteisista karkotuspäätöksistä oli 43 prosenttia. Hallinto-oikeudet kumosivat harvemmin rikosperusteella kuin muilla syillä perusteltuja karkotuksia (13 % vs. 29 %). Samoin alaikäisenä maahan tulleiden karkotus kumottiin harvemmin kuin aikuisena tulleiden. (Tarsala 2006.)²⁶

Karkotuksen tarkastelu nykyistä selkeämmin osana kriminaalipolitiikkaa tekee näkyväksi sen, etteivät kaikki tule kohdelluiksi yhdenvertaisesti rikosoi-

---

²⁶ Selvityksen otoksessa on mukana vain Ulkomaalaisviraston maahanmuuttoyksikön päätöksistä tehdyt valitukset.

keusjärjestelmässä. Karkotus – tai sen uhka – leimaa monen tutkimamme nuorten elämänselämän kertomusta värittäen sitä turhautumisen, epävarmuuden, jännittyneisyyden ja pelon sävyillä. Karkotus heijastelee ristiriitaa, johon maahanmuuttajat voivat joutua kohdatessaan samanaikaisesti sekä yhteiskunnasta eristämisen että siihen kiinnittämisen pyrkimyksiä (Hänninen 1997). Monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa rikosoikeusjärjestelmää olisikin arvioitava paitsi tarkoituksenmukaisuuden, myös oikeudenmukaisuuden näkökulmasta, yhdenvertaisuuslain henkeä mukailen.

3.3.2 Maahanmuuttajuus ja jäsenyys nuorten kertomuksissa

Kuten johdannossa toimme esiin, osin historiallisista syistä johtuen suomalaisista maahanmuuttokeskustelua ovat hallinneet turvallisuuspoliittiset näkökulmat, joissa erilaisuuden ja riskien hallinta kietoutuvat yhteen. Turvallisuuden korostaminen ja riskitietoisuus ovat molemmat tuttuja julkisesta keskustelusta. Antamalla nuorten kertoa elämänselämäänsä ja rikollisuutta koskevaa tarinaansa omilla ehdoillaan toivomme pystyvämme analysoimaan vähemmistöihin luokiteltujen paikkaa ja identiteettiä sekä tuomaan näkyväksi sen, millä tavoin nuoret itse vastaavat institutionaaliin ja arkisiin tapoihin määrittää heidät maahanmuuttajiksi.

Pyrimme purkamaan dualistista näkökulmaa, jonka mukaan tutkimamme nuoret sopisivat jotenkin olemuksellisesti joko uhrin tai uhkan kategoriaan (ks. tarkemmin luku 3.4) sekä pohtimaan kriittisesti vallitsevien luokittelujen valtaa nuorten identiteetin rakentumisessa. Millä tavoin ulkoapäin tuotetut kategoriat voivat kiinnittyä osaksi nuorten omaa itsemäärittelyä? (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004; Helne 2004; Souto 2006.)

Haastatellut nuoret olivat vastahakoisia tukeutumaan etnisiin tai kulttuuriin tekijöihin kuvatessaan elämänselämäänsä ja tekemiään rikoksia. Kertomusten näkyvimpänä juonena ei kulkenut kysymys nuorten elämisestä kulttuurisessa välimaastossa, kuten maahanmuuttajataustaisten nuorten elämää usein luonnehditaan niin tieteellisessä kuin julkisessa keskustelussa (esim. Alitolppa-Niitamo 2004; Pels & Haan 2006). tarinat eivät millään yksinkertaisella tavalla uusina ajatusta niin kutsutun vähemmistö- ja valtakulttuurin välisestä rajanvedosta.

Haastateltujen nuorten yhteiskunnallinen jäsenyys on katkonainen ja hauras. He ovat nuoria miehiä, maahan muuttaneita tai etnisen vähemmistön edus-

tajia ja rikoksen tekijöitä. Yhteiskunnallinen jäsenyys ei kuitenkaan välttämättä vastaa arkielämän sosiaalisten verkostojen kiinteyttä ja arkisolidaarisuuden lujuuutta, kuten osoitamme myöhemmissä luvuissa. Tutkittujen nuorten yksiselitteinen luokittelu ”marginaalinuoriksi” yksinkertaistaa heidän sosiaalisten suhteidensa ja asemiensa moninaisuutta ja muuntuvuutta. Nuorten kertomuksissa oletettu marginaaliasema näyttäytyy joko itsestänselvyytenä tai siitä otetaan etäisyyttä ironiseen, turhautuneeseen tai harmistuneeseen sävyyn.

Pohtiaksemme konkreettisemmin nuorten jäsenyyskamppailuja valaisemme seuraavaksi, kuinka ne näyttäytyvät neljän nuoren kertomuksissa. Heidän monisyiset tarinat kyseenalaistavat sellaisen näkökulman, jossa maahanmuuttajat esitetään ennen muuta etnisinä ja kulttuurisesti suomalaisista poikkeavina tai erillisinä ryhminä.

Aleksander: kulttuurisen taustan kiistäminen

Monet nuoret eivät halunneet lähteä mukaan monikulttuurisuutta koskevaan keskusteluun lainkaan. Jotkut olivat haluttomia palauttamaan kokemaansa syrjintää tai tekemiään rikoksia taustaansa tai ihonväriinsä. Joukossa oli niitäkin, jotka suorastaan ärsyntyivät näistä kysymyksistä. Se voi olla reaktio siihen, että he tulkitsivat meidän kategorisoivan heitä maahanmuuttajaksi tavalla, jota he eivät itse halunneet tehdä. Toisinaan kulttuuristen selitysmallien vieroksuminen vaikutti olevan tietoinen valinta: nuoret eivät halunneet lunastaa heille asetettuja luokittelevia asemia ja odotuksia. Osa ei tuntenut niitä millään tavoin omakseen, olivatpa luokitukset oman etnisen yhteisön sisäisiä, nuorten viranomaiskontaktien tai suomalaisen julkisen keskustelun värittämiä. Välillä kyse saattoi olla siitä, että itsestään selvää, ruumiillista, emotionaalista ja hyvin henkilökohtaista aihepiiriä on vaikea pukea sanoiksi tai edes fragmentaariseksi tarinan osaksi (Rastas 2004).

Valaiseva esimerkki kulttuurisen kuulumisen päällekkäisistä merkityksistä on 21-vuotiaan Aleksanderin tarina. Aleksanderin isä on syntynyt entisessä Neuvostoliitossa ja äiti on muuttanut Suomeen Euroopan ulkopuolelta. Aleksander puhuu sujuvasti useita kieliä, myös suomea, ja virittäytyy asumaan tulevaisuudessa monessa eri maassa, vaikka tyttöystävä onkin suomalainen. Aleksander on yllättynyt, kun kyselemme hänen monikulttuurisesta taustastaan ja sen vaikutuksesta hänen arkeensa ja sanoo, ettei ole koskaan ajatellut asiaa tältä kantilta.

Haastattelija: Miltä sust tuntuu, ku sulla on kuitenkin tämmönen hyvin monikulttuurinen tausta. Äiti on sieltä [äidin kotimaa] ja isä [isän kotimaa] ja te asutte Suomessa, että onks se sun mielestä hyvä juttu?

Haastattelija: Ajattelet sä sitä koskaan?

Aleksander: No een mä tommost koskaan, nyt eka kerta tuli mieleen, ku sä nyt sanoit just.

Aleksanderin hämmästyneen reaktion takana voi olla monia tekijöitä: asia on niin lähellä itseä, ”ihossa kiinni”, ettei sitä ole helppo irrottaa erilliseksi keskustelunaiheeksi. Siihen voi liittyä monia jännitteisiä tunteita, joista ei ole mutkatonta ottaa etäisyyttä ja pukea tunteita sanoiksi (Rastas 2004; Hautaniemi 2003). Aleksanderin tarina voi lisäksi kertoa jäsenyyden lunastamisen tuikeista ehdoista suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomalaisuuden piiriin pääsemiseksi ihminen voi tahtoen tai tahtomattaan korostaa omaa tavallisuuttaan tai väheksyä niitä piirteitä, joiden uskoo erottavan hänet ympäröivästä yhteisöstä (Juhila 2004; Rönkä 2005; Perho 2006). Monikulttuurisuuskeskustelun vaikeasti ratkaistava kysymys on, millä tavoin on mahdollista olla erilainen joutumatta samalla marginaaliseen asemaan, kuten Laura Huttunen (2002, 136) toteaa.

Aleksanderin kommentti herättää metodologisen ja eettisen kysymyksen, kuinka pitkälle tutkijat voivat tehdä tulkintoja tutkittujen taustatekijöiden merkityksistä, joista he itse antavat vain vihjeitä. Voivatko etnisyydestä kiinnostuneet tutkijat turhankin malttamattomasti kaivaa analyysissään esiin etnisyyden ja maahanmuuttajataustan vaikutuksia tutkittujen elämään? Vai rohkaiseeko tämänkaltainen tutkijan aito kiinnostus tutkittuja pohtimaan omaa identiteettiään, minuuttaan ja yhteiskunnallista asemaansa?

Nuorten kertomuksissa kulttuurisella taustalla ja ihonvärillä on eittämättä vaikutusta siihen sosiaaliseen tilanteeseen, jossa rikokset ovat tulleet mukaan nuorten elämään. Etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten tekemiä rikoksia ei pitäisi analysoida ilman, että selvitetään kokonaisvaltaisesti nuorten asema suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kiinnostavaa on, että rikollisuutta pohtiessaan nuoret nostivat omaa kulttuuritaustaa ja elämänhistoriaa tärkeämmiksi seikoiksi nuorten nykyisen elämän ja suomalaiseen yhteiskuntaan kiinnittymisen vaikeudet. Osa nuorista on muuttanut Suomeen lapsina tai varhaisnuorina, osa on syntynyt Suomessa. Nuorten kertomuksissa suurimpia sosiaalisia tai mielenterveydellisiä ongelmia eivät aiheuta niinkään lapsuuden kokemukset vaan suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyttä ja arkielämän sosiaalisia verkostoja koskevat mutkakohdat. Tämä

voi kertoa myös siitä, että haastattelutilanteissa heidän oli helpompi ilmaista ja kohdata nykyelämää kuin lapsuuden kokemuksia.

Perinteiset kotouttamistoimenpiteet, kuten kielitaidon kartuttaminen, eivät tavoita etenkin Suomessa syntyneiden nuorten erityisiä ristiriitoja, joita he kohtaavat suomalaisina mutta maahanmuuttajiksi luokiteltuina esimerkiksi ihonvärinsä, perhetaustansa tai elämäntapojensa ja arvojensa vuoksi. Nuorten kertomukset vahvistavat, että maahanmuuttajataustaisten nuorten mielenterveyspalvelut ovat nykyisellään varsin riittämättömät, eivätkä nuoret välttämättä osaa hakeutua mielenterveyspalvelujen piiriin (myös Sainola-Rodriguez & Koehn 2006).

Andrew: pakotettu ulkopuolisuus

Haastatteluhetkellä 24-vuotias Andrew oli muuttanut 9-vuotiaana USA:sta Suomeen. Hänen kertomuksensa valaisee jäsenyysneuvottelujen monitasoisuutta. Andrew kertoo, miten monet jäsenyyttä koskevat ehdot ovat institutionaalisella tasolla suljettu häneltä: hänet uhataan karkottaa Suomesta takaisin USA:han, jossa hän on syntynyt ja jossa hänen väkivaltainen isänsä asuu. Andrewin tarinan mukaan hänelle ei ole annettu Suomen kansalaisuutta hänen tekemiensä rikosten vuoksi, vaikka hänen äitinsä on kerrotun mukaan suomalainen. Selväksi ei tosin tullut se, oliko hänelle koskaan haettu Suomen kansalaisuutta.

Emotionaalisella tasolla Andrew kokee olevansa täysin suomalainen, vaikka hän ei kiellä pohjoisamerikkalaista taustaansa ja myöntää pitävänsä englantia suomea sujuvampana äidinkielenään. Tunnetta omasta suomalaisuudesta on entisestään voimistanut tytär, jonka äiti on syntyperäinen suomalainen ja joka ankkuroi hänet entistä tiukemmin Suomeen.

Pelko karkotuksesta herättää Andrewissa ristiriitaisia tunteita. Hän on pakotettu asettumaan ulkopuolisen asemaan tilanteessa, jossa hän itse ei tunne olevansa oikeasti ulkopuolinen.

Haastattelija: Ootsä aatellu sitä Suomen kansalaisuutta, jos sulla ois mahdollisuus siihen, ni kiinnostasko sua se edes?

Andrew: Kiinnostas nyt täs, ku mä haluan kaikist näis asioist niinku eroon, niinku nää mitä mä oon tehny [rikollisesta menneisyydestä ja sen seurauksista]. Ja tuota niin, ne haluu karkottaa mut.

Haastattelija: Joo.

Haastattelija: Onko sulla vieläki joku sellanen uhka?

Andrew: Joo.

Haastattelija: Jaa, mitä sä ajattelet siitä?

Andrew: En mä tiä, ohan se aika rankka, jos tota, jos mä joutusin niinku muuttaan takas Amerikkaan. En mä nyt tietenkään mihinkään systerin luo voi mennä [sisko asuu Yhdysvalloissa]. Mulla on lapsi täällä ja...

Haastattelija: Joo.

Haastattelija: Lähtisitteks te koko perhe vai lähtisitsä yksin?

Andrew: En mä tiä, en mä kyl lähtis ollenkaan.

Andrewin kodittomuuden tunne omassa kotimaassaan on saanut aikaan rajuja turhautumisen tunteita, joihin yli 10 vuotta kestänyt rikollisuus kiinnittyi hänen tarinassaan. Hänen toiveensa saada Suomen kansalaisuus tulevaisuudessa symboloi koko elämänkulun muutosta: uutta yhteiskunnallista jäsenyyttä, elämän sosiaalista ja tunneperäistä hallintaa sekä oikeutta vakaaseen kotiin ja juurtumiseen (Rastas 2007) paitsi henkisessä, myös juridisessa mielessä. Andrewin kertomuksessa vuosia kestänyt täysivaltaisen yhteiskunnallisen aseman kieltäminen on suorassa yhteydessä hänen yhteiskunnalliseen välinpitämättömyyteensä ja suomalaisten normien rikkomiseen.

Namik: olen ulkomaalainen

Toisin kuin Andrewin tarinassa, Namikin kertomuksessa suomalaisuus saa kielteisen sävyn. Namik ei kerro tavoittelevansa suomalaisen identiteettiä, vaikka on syntynyt Suomessa (vanhemmat muuttaneet Vietnamista Suomeen 1970-luvulla) ja vaikka hänellä on Suomen kansalaisuus.

Haastattelija: Sä sanot että sä oot ulkomaalainen, niin ja sit sul on kuitenkin Suomen kansalaisuus niin...

Namik: Niin.

Haastattelija: Ootsä aatellu sitä, että oot sä suomalainen, kuitenkin?

Namik: En mä pysty loppujen lopuks ajattelemaan, et mä oon suomalainen. Et tosi moni tai ne mun kaverit silleen sanoo mulle, väittää vastaan, et joo mä oon suomalainen, ku mul on Suomen kansalaisuus. Mä, mitä sitte, mun kummiski vanhemmat on ihan ulkomaalaisia. Mäkin oon ulkomaalainen, vaik mä asunki Suomessa, niin pois päin. Kyl mä ihan pidän itteeni ulkomaalaisena. Ihan sen perusteella mitä mun vanhemmat ja miltä mä ite näytän, silleen. En mä rupee kieltään, etten mä oo ulkomaalainen.

Suomalaisuutta vieroksuvat näkökannat palautuvat osin Namikin asenteisiin ja hänen ajatuksiinsa identiteetin rakentumisesta. Hän pitää Suomea suljettuna ja syrjivänä ympäristönä, johon hän mieluummin suhtautuu ”ulkomaalaisena” (kuten hän itse asian ilmaisee) kuin vääjäämättömänä osana Suomea ja suomalaisuutta.

Namikin kertomuksessa rakentuu jännite vapaaehtoisen ja pakotetun ulkopuolelle jäämisen välille. Tarinan epäsuorana sanomana tuntuu olevan, että jos kulttuurinen ja sosiaalinen jäsenyys evätään, ei kannata lyödä päätänsä seinään vaan jättäytyä reunalle omaehtoisesti.

Haastattelija: Mitä sä oot, sä oot niinku mieltä Suomesta yhteiskuntana, minkälaista tääl on asua?

Namik: Yhteiskuntana? Ei millään pahalla, mut kyl, en mä siis niinkään yleisesti ajattele aina. Mut siis kyl tääl on ulkomaisena välillä ikäviä asioita. Et ei aina pysty suomalaisen tavoin olla täällä. Et kyl tulee välil aina jotain esteit mitkä, just sen takii kun sä, mä oon ulkomainen, niin ei aina pysty sitte saamaan mitä haluaa. Mut siis en mä loppujen lopuksi, no kaksyt vuotta asunu täällä, kyl tää [...] mä oon tottunu tähän.

Namikin kertomus poikkeaa tässä mielessä muiden haastattelemiemme vietnamilaisnuorten tarinoista. Niitä leimaa hybridi lähestyminen sosiaalisen identiteetin rakentumiseen, jonka luontevina osina ovat niin suomalaisuus kuin vietnamilaisuuskin.

Namikin kertomuksessa ulkomaalaisuuden käsite saa monia sävyjä. Yhteiskunnalliseen jäsenyyteen viitattaessa ulkomaalaisuus merkitsee kielteistä stigmaa, joka Namikin kokemuksissa kytkeytyy epäoikeudenmukaisuuteen muun muassa työpaikan haussa. Sitä vastoin emotionaalisella tasolla ulkomaalaisena oleminen esitetään myönteisenä ja tärkeänä – jopa voimistavana – osana identiteettiä: se on minuuden ja sosiaalisen samastumisen keskeinen osa.

Tämänkaltainen ”identiteettipoliittinen” kannanotto ei leimannut monien haastattelemiemme nuorten tarinoita, mutta se nousee esiin maahanmuuttajanuoria koskevissa nuorisotutkimuksissa (Keskisalo 2003). Namikin tarinan identiteettipoliittinen ulottuvuus merkitsee myös sitä, että Namik haluaa ottaa itselleen vallan määrittellä, mitä ulkomaalaisena oleminen hänelle merkitsee, vaikka hän ei voikaan kontrolloida ulkomaalaisuuden yhteiskunnallisia ja arkipäivän seurauksia.

Anna Rastas (2007) kuvaa, kuinka marginaaliin sysätyt ryhmät voivat muodostaa omia identiteettejään. Tällaiset ryhmät eivät missään yksinkertaisessa mielessä näyttäydy ryhmään kuuluvalla kielteisillä vaan myös jonakin

erityisenä, vaihtoehtoisena tilana, jossa voidaan tuottaa vaihtoehtoista tietoa. Marginaalinen asema voi siis tuottaa identiteettejä, jotka eivät palaudu etniseen samastumiseen eivätkä ole yksituumaisen alisteisessa vaan pikemminkin rinnakkaisessa suhteessa muihin yhteiskunnallisiin ryhmittymiin (myös Rönkä 2005, 61).

Ahmed: sekä ulkomaalainen että suomalainen

Jäsenyyksien näkökulmasta myös 24-vuotiaan Ahmedin tarina on sisäisesti jännitteinen. Suomeen 12-vuotiaana muuttanut Ahmed haluaa kuvata Suomea myönteisin määrein. Myönteiset kuvaukset pysyttelevät kuitenkin yleisellä tasolla: ”Suomi on hyvä maa”. Hän kykenee näkemään itsensä yhtä aikaa sekä ulkomaalaisena että suomalaisena ja uskoo ”sopeutuvansa” eikä halua tulla luokitelluksi ”vähemmistöön”:

Haastattelija: Minkälaista niinku tää Suomessa eläminen on susta, sun mielestä?

Ahmed: No mä oon tottunu elää täällä jo pienestä asti, niin mä oon sopeutunu ihan hyvin.

Haastattelija: Joo.

Ahmed: Tosin kyllä ulkomaalaisen elämä on aina erilaisempaa, ku, se tai mun mielestä on aina erilaisempaa ku kotimaisen kansalaisen.

Haastattelija: Ajattelet sä itsestä, että sä oot suomalainen tai miten sä miellät sen tilanteen, että voisitsä puhua itsestä ulkomaalaisena?

Ahmed: Voi ihan hyvin, voi ihan hyvin, voi puhua, että ulkomaalainen, mutta, mutta mä en tunne ainakaan itseeni vähemmistöks.

Haastattelija: Niin. Joo.

Ahmed: Että mä sopeudun ihan hyvin suomalaisenki kaa, että se ei oo mikään suuri ongelma.

Haastattelija: Joo, mut ajattelet sä, että sä oot suomalainen myös?

Ahmed: Joo.

Toisaalta Ahmedin kertomusta sävyttävät epätasa-arvoisen kohtelun kokemukset muun muassa vapaa-ajalla ja työmarkkinoilla. Hän ei palauta epätasa-arvoista asemaansa niinkään taustaansa yleensä vaan etenkin tummaan ihonväriinsä. Myönteiset ja kielteiset ulkomaalaisuuden merkitykset kilpailevat tarinassa tehden ulkomaalaisuudesta monimutkaisen itsemäärittelyn lähteen.

Kielteisistä kokemuksistaan huolimatta Ahmed korostaa kuuluvansa Suomeen: ”Olen osa Suomea, elämäni on täällä”. Hänen emotionaalinen jäsenyytensä tuntuu rakentuvan tiettyyn tilaan – tai tiloihin. Sekä Suomi että Somalia

olivat hänen elämänsä tärkeitä tiloja, mutta ainoastaan Mogadishu sai määreen ”minun kaupunkini”.

Jäsenyyden tavoittelu ei ole yksioikoinen prosessi. Toisaalta Ahmed toivoo täysivaltaista suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyttä ja on pahoillaan muukalaispassistaan. Toisaalta hän pelkää, että hänen siskonsa olisi muuttumassa kulttuurisesti ”liian suomalaiseksi” etenkin sen jälkeen, kun hänet oli sijoitettu suomalaiseen lastenkotiin. Ahmed ottaa myös etäisyyttä pelostaan siskon suomalaiseksi muuttumista kohtaan ja sanoo suhtautuvansa asiaan aiempaa lievemmin.

3.4 Ammattilaisten näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten nuorten elämästä

Vaikka suomalaisen yhteiskunnan voidaan sanoa olleen monikulttuurinen jo satoja vuosia, 1990-luvun aikana nopeasti lisääntynyt maahanmuutto on herättänyt uudenlaisen poliittisen ja julkisen keskustelun koskien suomalaisen yhteiskunnan muutoksia. Kyse ei ole ainoastaan poliittisesti tai sosiaalisesti vaan myös käsitteellisesti uudenlaisesta tilanteesta. Kuvaavaa on, että 1990-luvulla maahan muuttaneista käytettiin julkisessa keskustelussa paitsi käsitettä ulkomaalainen, myös termiä pakolainen. Näin on siitä huolimatta, että maahan muuttaneista ainoastaan noin viidennes voidaan tosiasiallisesti määritellä pakolaisiksi (työministeriön maahanmuuttoasiat ja -tilastot: http://www.mol.fi/mol/fi/04_maahanmuutto/index.jsp).

Kuten aiemmin totesimme, sosiaalista todellisuutta tehdään ymmärrettäväksi ja hallittavaksi luokittelujen avulla. Suomalaisesta monikulttuuristumista koskevasta keskustelusta voidaan kiteyttää kaksi kielteisesti sävytynyttä puhetapaa, joilla maahanmuuttajia on luokiteltu: maahanmuuttajia on leimattu niin uhriksi kuin uhkaksi. Nämä kilpailevat käsitystavat ovat usein päällekkäisiä, mikä tekee maahanmuuttaja-käsitteestä sisäisesti ristiriitaisen. Molempia leimoja luonnehtii ongelmakeskeisyys. Uhri-kategoriaan kiinnitettyjen ihmisten oletetaan tarvitsevan valtaväestöä riippumatta siitä, kuinka paljon he tosiasiallisesti eroavat suomalaisiksi luokitelluista kulttuurisilta tavoiltaan, taloudelliselta tilanteeltaan, ulkonäöltään tai sosiaaliselta asemaltaan. Uhrina maahanmuuttaja on eräänlainen puutteen symboli – ihmisjoukko, josta valtaapitävä enemmistö pitää huolta, ja jota se samalla pitää hallinnassaan. Uhkan kategoria tuo puolestaan näkyväksi sen, kuinka suomalaisuuteen kohdistuvat muu-

tospaineet nähdään pelottavina. Muutoksen näkeminen ongelmallisena on uhka-ajattelun keskeinen ydin. Se henkilöidään helposti maahanmuuttajiin, joiden hartioille muutokseen oletetut riskit ja pelot säilytetään, palautettiinpa uhkat sosiaaliseen ja oikeudelliseen järjestelmään tai moraaliseen järjestykseen. (Gilroy 1987; Helne 2004; Suurpää 2002.)

Asiantuntijoiden kanssa tehdyissä haastatteluissa leijui eettisesti ja yhteiskuntapoliittisesti väritynyt kysymys siitä, miten erilaisuutta ja eroja olisi kuvattava ja arvotettava niin kriminaalipoliittisessa kuin sosiaali- ja nuorisotyöllisessä ympäristössä. Ovatko ne luonteva osa arkipäiväämme, eksoottinen ja marginaalinen asia vai uhka? Haastateltavat olivat tietoisia luokittelujen käytön mutkikkuudesta, mikä näkyy haastatteluissa tietynlaisena varovaisuutena. Kuitenkaan uusia käsitteellistyksiä ei tuotu keskusteluun. Asiantuntijahaastattelut heijastavat suomalaista poliittista keskustelua sekä arkipäivän käsityksiä, joissa edellä mainitut luokittelut eivät elä erillisinä ja puhtaina vaan yhteen kietoutuneina ja kiistanalaisina (Lepola 2000; Horsti 2005; Suurpää 2002).

Stereotyypillisesti käytetyt määreet nousevat julkiseen (media)keskusteluun rypäyksittäin. Yksi esimerkki on elokuulta 2005, jolloin mediassa raportoitiin afrikkalaistaustaisten nuorten tekemistä katuryöstöistä. Keskustelua maahanmuuttajien rikollisuudesta on siitä lähtien käyty median välityksellä, aika ajoin vilkkaastikin. Tässä keskustelussa esiin nousseet selitykset nuorten rikollisuudelle muistuttavat monin tavoin asiantuntijahaastattelujen sisältöjä ja sävyjä (ks. luku 4). Niin haastatteluissa kuin edellä viitatussa mediakeskustelussa kuvaukset nuorista ”voimattomina”, ”syrjäytyneinä” ja ”uhkana” vuorottelivat ja esiintyivät usein epämääräisinä viittauksina pikemminkin kuin puhtaina luokitteluina. Tämänkaltaiset määrittelyt ovat tuttuja aiemmasta julkisesta keskustelusta koskien etenkin pakolaisten vastaanottoa.

Maahanmuuttajia koskevan julkisen keskustelun monipuolistuessa luokittelut on (osin) asetettu myös kiistanalaisiksi. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten nuorten rikollisuutta koskevan keskustelun myönteisenä piirteenä voidaan pitää sitä, että eri näkökulmista ilmiötä lähestyviä asiantuntijoita on kuultu viranomaisista tutkijoihin ja kolmannen sektorin työntekijöihin. Erityisen tärkeää on ollut se, että myös maahanmuuttajataustaiset viranomaiset ovat saaneet äänensä kuuluviin ja että myös nuoria itseään on yksittäisissä jutuissa haastateltu asian tiimoilta.

Asiantuntijahaastattelujen aluksi pyysimme keskustelijoita määrittelemään ”maahanmuuttajataustaisen nuoren” käsitteen tai sen käytön mielekkyyden omasta professionaalista ja henkilökohtaisesta näkökulmasta. Suuri kirjo eri sisältöisiä ja sävyisiä vastauksia osoittaa käsitteen ristiriitaisen luonteen, mikä

kertoo maahanmuuttajien yhteiskunnallisen aseman, oikeuksien, velvollisuuksien ja kulttuurisen tilan kiistanalaisuudesta. Kyse on sopimuksenvaraisesta ymmärryksestä, sillä maahanmuuttaja-käsitteellä ei ole oikeudellista statusta.

3.4.1 Käytännönläheiset määrittelyt

Erityisesti kriminaalipoliittista hallintoa edustavat virkamiehet sekä tietyt ruohonjuuritason työntekijät (mm. vankilan henkilökunta) määrittivät maahanmuuttajataustaisen nuoren käytännön työnsä kautta. Useimmiten erottelu tehtiin ulkomaalaisen ja Suomen kansalaisen välille. Myös rangaistusjärjestelmää edustavat asiantuntijat puhuivat usein ulkomaalaisesta maahanmuuttajan sijasta. Vaikka kansalaisuuden katsottiin olevan määrittelyjen lähtökohta, tämä periaatteellinen lähtökohta usein ylitettiin ja ulkomaalaisen käsitettä käytettiin yleiskäsitteenä puhuttaessa kenestä tahansa Suomeen muuttaneesta tai Suomessa syntyneestä maahanmuuttajataustaisesta henkilöstä – oikeudellisesta statuksesta huolimatta. Esimerkkinä tästä on haastattelemamme vankilahenkilökuntaan kuuluva, joka toteaa seuraavasti:

Ei meillä ehkä käytetä semmosta nimitystä [maahanmuuttaja]. Että tuntuu, että ainakin suurin osa ketä nuorista täällä on ollut, mun kokemuksella voi sanoa, on niin jollain tavalla suomalaistuneita yleensä nää ulkomaalaiset vangit. Että ei sillä hetkellä oo puhuttu maahanmuuttajina. Sitten on tietysti erikseen ne virolaiset ja venäläiset, jotka on jäänyt kertarysäyksellä rajalla kiinni, että ei oo Suomessa ikinä ollutkaan. Yrittäneet tuoda huumeita tai jotain muuta. Ja hekään ei tietenkään sitten oo maahanmuuttajia, koska he ovat meidän ulkomaalaisia vankeja. Aika paljon voisi sanoa, että tosi suomalaistuneita ulkomaalaisia ainakin nuorten kohdalla on ollut.

Tämänkaltaiset määrittelyt eivät heijasta ainoastaan käsitteiden epämääräistä luonnetta vaan ilmentävät myös suomalaisuuden käsittämisen monitulkintaisuutta. Yleisesti suomalaisuudella viitataan kansalaisuuteen, mutta käytännössä suomalaisuus vihjaa myös kulttuuriseen ja etniseen yhteenkuuluvuuteen (Lepola 2000). Käsitteellinen raja ”ulkomaalaisesta” ”suomalaiseksi” on vaikea ylittää etenkin, jos henkilö on luokiteltu ”ulkomaalaiseksi rikolliseksi”. Monikulttuuristuvalla suomalaisuudella ei ole suurta sijaa kriminaalipoliittisessa keskustelussa. Se pohjautuu hallinnon käyttämiin tilastoihin (mm. poliisi-, tuomioistuin- ja vankitilastot), joiden muodostamisessa ei tällä hetkellä ainakaan rutiiniluonteisesti tehdä kovin monivivahteisia etnisiä ryhmiä koske-

via erotteluja²⁷. Tämän vuoksi voidaan tehdä vain karkeita arvioita rikosoi-
keusjärjestelmässä olevien ihmisten taustoista.

Yksiselitteinen erottelu ”suomalaisiin” ja ”ei-suomalaisiin” voi heijastella
suomalaisen kriminaalipolitiikan universalistista lähtökohtaa, jossa esimerkiki-
si kulttuurinen sensitiivisyys tai aktiivinen syrjinnän vastainen politiikka eivät
ole olleet keskeisiä lähtökohtia (samantyyppisiä tulkintoja Ruotsista on esittä-
nyt Pringle 2006, 223–224, suomalaisesta kriminaalipolitiikasta tarkemmin
luvussa 3.4.3). Kansallinen ja kansainvälinen tilanne vaatii kuitenkin krimi-
naalipolitiikan lähtökohtien arviointia ja parempaa yhteistyötä kotouttamispoli-
tiikasta vastuussa olevien sektoreiden kanssa.

Voidaan esimerkiksi kysyä, onko suomalainen monikulttuurisuuspolitiikka
eräällä tapaa jakomielistä. Siinä missä kotouttamispolitiikan yksi keskeinen
tavoite on kiinnittää maahanmuuttajat osaksi suomalaista yhteiskuntaa, on
karkotus – tai sen uhka – omiaan purkamaan jäsenyyteen liittyvät mahdolli-
suudet ja myös motiivit. Osa tutkimistamme nuorista piti karkotusuhkaa sel-
laisena yhteiskunnan taholta tulevana sanomana, johon nuoret vastaavat ko-
rostamalla ulkopuolisuuttaan. Sen varaan rakentuva itseymmärrys, että en ole
tervetullut, ei kotouttamista varmasti edistä.

Toinen esimerkki syrjinnän vastaisen politiikan kehittymättömyydestä on
se, ettei rasisminvastaisuus ei juuri näy kriminaalipoliittisissa asiakirjoissa
(esim. Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka 2007; Nuorisoriikostoimikun-
nan mietintö 2003). Esimerkiksi Nuorisoriikostoimikunnan mietinnössä (mt.,
31, 37, 228–229) ollaan huolestuneita maahanmuuttajien tekemän rikollisuu-
den lisääntymisestä. Maahan muuttaneiden nuorten haavoittuvaa elämäntilan-
netta ymmärretään muun muassa viittaamalla heidän mahdollisesti traumaatti-
siin kokemuksiinsa ennen muuttoa ja sen aikana (kuten pakeneminen sotaa tai
vainoa) sekä siihen, että kielitaidottomuuden, koulutuksen ja työkokemuksen
puutteen vuoksi heidän sosiaalinen asemansa on heikompi kuin kantasuoma-
laisten. Toisaalta muuttajien elämän kulttuurista muutosta pidetään suurena;
he eivät tunne suomalaisia tapoja, sääntöjä tai olosuhteita, jolloin ”tavarapal-
jous” voi saada tekemään rikoksia. Edelleen maahanmuuttajalasten ja -nuorten
sosiaalisten sidosten uskotaan olevan heikkoja, ja vanhempien ja lasten välille

---

²⁷ Henkilötietolain 11 §:n mukaan arkaluonteisten henkilötietojen (mm. rotu, uskonnollinen
tai poliittinen vakaumus, terveydentila, seksuaalinen suuntautuneisuus, sosiaalihuollon
etuksien saaminen) käsittely ja julkaiseminen on kielletty. Maahanmuuttajuuden tilastointi-
kriteerinä käytetään tällä hetkellä kansalaisuutta, syntymämaata ja äidinkieltä, mutta niiden
perusteella saatava tieto ei ole yksiselitteistä eikä täsmällistä (esim. Kartovaara 2007).

voi syntyä ristiriitoja, koska lapset saattavat omaksua uuden kotimaan kulttuurin piirteitä nopeammin kuin vanhemmat haluaisivat (mt., 202). Johtopäätöksenä todetaan: ”Ilmeistä on, että ilman vahvaa sopeuttamista suomalaiseen yhteiskuntaan ulkomaalaisperäiset nuoret ovat lähitulevaisuudessa edelleen yksi ongelmaryhmä” (mt., 37).

Mietinnössä ei kuitenkaan pohdita sitä, että traumaattisia kokemuksia voivat aiheuttaa myös arkipäivän rasismi eri muodoissaan, vaikka yleisemmällä tasolla nuorisokulttuuriset konfliktit tunnustetaan nuorten rikosten taustatekijöinä, esimerkiksi koulukiusaamisessa (mt., 210–219). Muutosta ja sopeuttamista tuntuvat kaipaavan maahanmuuttajat, ei niinkään suomalainen yhteiskunta, kotouttamislainsäädännön kehittämistä lukuun ottamatta (mt., 228).

Osa tutkimukseen osallistuneista kriminaalipoliittisista asiantuntijoista painotti kuitenkin kriminaalipolitiikan ja rikosoikeusjärjestelmän muutostarpeita edellä esitettyä laajemmin. He olivat itse muuttaneet työeetostaan, jotta voisivat kohdata asiakkaansa kokemukset ja tarpeet muuten kuin heidän virallisen ulkomaalaisen vs. suomalaisen statuksensa kautta tai ongelmalähtöisesti.

3.4.2 Nykytilannetta arvioivat määrittelyt

Pohdiskeleva, luokittelujen taustaoletuksia ja seurauksia ruotiva näkökulma korostui etenkin niillä asiantuntijoilla, jotka olivat päivittäin tekemisissä maahanmuuttaja-asioiden kanssa. Erityisesti kolmannen sektorin työntekijät esittivät kriittisiä huomioita maahanmuuttaja-käsitteen nykykäyttöä kohtaan sekä peräänkuuluttivat huolellista paneutumista, jotta käsitteen kielteinen leima ja siitä koituvat seuraukset tunnistettaisiin. Maahanmuuttajan käsite ymmärrettiin suhteellisena käsitteenä, joka viittaa sekä sosiaaliseen asemaan että arkipäivän ja institutionaaliseen vuorovaikutukseen pikemminkin kuin tiettyyn ihmisryhmään tai henkilöön olemuksellisesti kuuluvana ominaisuutena. Esitetyt näkökulmat olivat välillä sisäisesti ristiriitaisia, mikä kertoo aiheen monitulkintaisesta luonteesta.

Käydyistä keskusteluista voi kiteyttää neljä ulottuvuutta, joiden varaan käsitys maahanmuuttajataustaisesta nuoresta asiantuntijoiden näkökulmasta rakentui. Kiinnostavaa on, ettei nuoruutta ja sen kulttuurisidonnaisuutta liiemmin pohdittu haastatteluissa. Sen sijaan nuoruus otettiin annettuna, tiettyä biologista ikää kuvaavana määreenä. Myöskään kysymys nuorten sukupuolesta ja sen kulttuurisesti vaihtelevista määrittelyistä ja normeista ei näyttäytynyt olen-

naisena kysymyksenä. Alla on esitetty tiivistetysti joitain keskeisiä piirteitä käydyistä keskusteluista.

Itsemäärittely ja identiteetti

Maahanmuuttajien kanssa työskentelevien yksi lähtökohta oli se, etteivät käsitteet ole oikeutettuja, jos ne eivät ole jollain tavoin mielekkäitä käsitteiden kohteena olevien näkökulmasta. Maahanmuuttaja-käsitteen marginalisoivista merkityksistä olisi siirryttävä keskustelemaan siitä, miten ”maahanmuuttajiksi” luokitellut voisivat tuntea olevansa täysivaltaisesti suomalaisia – paitsi oikeudellisesti, myös yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja arkipäivän vuorovaikutuksen tasolla. Tämä vaatii aikaisempaa avoimempaa suomalaisuuden ymmärtämistä.

Kiinnostavaa on, ettei keskusteluissa noussut esille nuorten ilmaisema, vähemmistöidentiteettiä koskeva omintakeinen ylpeys, joka tekee ”halutusta” suomalaisen identiteetistä mutkikkaan. Asiantuntijat lähtivät pikemminkin siitä, että maahanmuuttaja on kielteinen leima, joka hankaloittaa luokittelujen kohteena olevien elämää. Tästä on esimerkkinä kansalaisjärjestössä toimivan haastatellun asiantuntijan pohdiskelu siitä, miten hänen järjestössään maahanmuuttajakäsitettä on käytetty:

Eli kyl me ollaan käytetty sitä maahanmuuttajataustasta käsitettä myös koskemaan toisen tai kolmannen sukupolven maahanmuuttajanuoria. Mutta tietysti aina tämmöset niinkun leimallisuudet on ikäviä käsitteitä, et mieluummin tietysti ei tarvitsisi edes puhua näistä, näistä niinku kategorioista. Ja toisaalta se mitä me ollaan myös pohdittu, että se ois tietysti aina vähän niinkun ongelmien luomista, että taas tarkastellaan niinku sitä ongelmaa maahanmuuton tai maahanmuuttajataustasuuden kautta, et siinä pitää olla hyvin sensitiivinen.

Keskustelussa tuntui leijuvan ajatus siitä, että erot merkitsevät mahdollista jännitettä, samankaltaisuus harmoniaa. Tällainen argumentaatio on tuttu suomalaisesta suvaitsevaisuuskeskustelusta. Se liittyy myös rassistiseen ajattelutapaan, jossa erilaisten ihmisten kohtaamisen oletetaan tuovan yhteiskuntaan ja ihmissuhteisiin jännitteitä.

Suhteellisen vähän erojen merkitystä mietittiin käytännön tilanteiden kautta: mitä erot erilaisissa viranomaisyhteyksissä tarkoittavat tai kuka niitä on oikeutettu määrittämään ja pitämään käytännössä yllä. Tässä yhteydessä olisi

syytä myös kääntää katse suomalaisuuden muuttuviin sisältöihin. Miten suomalaisuus kategoriana ja ilmiönä voitaisiin saada dynaamisemmaksi siten, että suomalaisten yhteisöllinen piiri voisi laajentua ja saada muitakin merkittäviä jäsenyyuskriteerejä kuin esimerkiksi kansalaisuus tai pysyvä oleskelulupa?

Sosiaalipoliittinen ja oikeudellinen asema

Haastatteluissa pohdittiin paljon maahanmuuttajakäsitteen suhdetta Suomen poliittiseen ja institutionaaliseen järjestelmään. Keskusteltavina asioina olivat muun muassa niiden oikeudet ja velvollisuudet, jotka eivät ole Suomen kansalaisia. Monet korostivat virallisen politiikan ja arkipäivän työn käytäntöjen välistä kuilua, mikä tulee esiin muun muassa yhdenvertaisuuslain heikoissa sovelluksissa julkisen sektorin työpaikoilla.

Tässä yhteydessä nousi esiin yhdenmukaisen ja erityiskohtelun välinen jännite, jota käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa (3.4.3). Vaikka muun muassa turvapaikkapäätösten pitkään käsittelyaikaan tai karkotuksen epäinhimillisyyteen kiinnitettiin huomiota, kukaan ei kuitenkaan esittänyt radikaaleja muutoksia tilanteen muuttamiseksi. Tuntuukin siltä, että esimerkiksi kysymys kansalaisuudesta yhteiskunnallisen jäsenyyden keskeisimpänä elementtinä on niin itsestään selvä lähtökohta, ettei tilaa jää sille pohdinnalle, voisiko esimerkiksi pitkäaikaisen, yli 10 vuotta kestäneen maassa oleskelun rinnastaa kansalaisuuteen.

Etnisyys

Etnisyys määrittyi keskusteluissa ryhmään kuulumisen tunteeksi, ryhmän organisoitumiseksi ja ulkopäin tehdyksi erotteluksi. Tässä yhteydessä tuli esiin se mutkikas kysymys, millä tavoin kantasuomalaiseksi määrittyvä viranomainen on oikeutettu edustamaan eri vähemmistöryhmien näkökantoja erilaisissa institutionaalisissa tilanteissa. Tai millaiset tiedolliset ja kulttuuriset resurssit hänellä on puhua jonkin tietyn yksilön tai ihmisryhmän puolesta, esimerkiksi rikosoikeusjärjestelmän sisällä? Maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden ongelmaksi todettiin voivan muodostua se, ettei heidän oikeuksiinsa näytä kuuluvan muu kuin maahanmuuttajien parissa tehtävä työ – tai vielä tiukemmin työ oman etnisen ryhmän parissa. Tämä voidaan tulkita paitsi heidän am-

mattitaitoonsa liittyväksi epäilyksi, myös heidän suomalaisuutensa epäämiseksi.

Etnisyyden merkityksiä koskeva keskustelu oli paitsi jännitteistä, osin myös varovaista. Monet keskustelijat varoivat tekemästä etnisyyteen perustuvia luokitteluja niin paljon, että konkreettisista asioista puhuminen oli välillä hankalaa. Käytännössä yksi varovaisuuden ilmentymä voi olla myös haastattelemiemme nuorten kertomuksissa esiin tullut seikka, että he kokivat viranomaisten paneutuvan liian vähän heidän elämäntilanteeseensa ja -historiaansa. Viranomaisten puheessa varovaista asennetta perusteltiin tiedon tai resurssien puutteella sekä universalistisella lähtökohdalla. Yksilöiden samanlaisen kohtelun periaate kuitenkin sumentaa helposti kulttuurisen herkkyyden tarpeen (ks. tarkemmin luku 3.4.3).

Huomattavasti vähemmän pohdittiin omien työtapojen ja eetoksen etnisyyttä. Institutionaaliset ja hallinnolliset toimenpiteet eivät kuitenkaan ole universaaleja tai neutraaleja, vaan ne välittävät aina niin arvo- kuin intressikysymyksiäkin. Suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa tutkinut Minna Salmi (2003) on puhunut rakenteellisesta välinpitämättömyydestä. Hän käyttää termiä kuvaessaan suomalaista perhepolitiikkaa, jossa vastuuta perheiden hyvinvoinnista pallorellaan toimijalta toiselle, ja lopulta vastuu kaatuu usein perheiden niskaan. Myös tutkimiemme nuorten kertomukset heijastavat yksilövastuun suurta merkitystä heidän elämänkulussaan ja rikosten käsittelyssä. Rangaistus määrätään tehdyn teon perusteella, mutta esimerkiksi rikosten henkisestä käsittelystä tutkitut nuoret tuntuivat usein olevan itse vastuussa.

Yhteiskunnalliset asenteet

Haastateltavat vaikuttivat olevan tietoisia suomalaisen yhteiskunnan etnisestä hierarkiasta, johon viitattiin muun muassa keskusteltaessa työntekijöiden rekrytointikäytännöistä ja suomalaisten yleisistä asenteista. Keskustelussa korostui koulutuksen merkitys. Monikulttuurinen ja ihmisoikeuskoulutus olisi monien haastateltujen mielestä tarpeen kaikille lasten ja nuorten parissa työskenteleville, niin hallinnon viranomaisille kuin ruohonjuuritason työntekijöille.

Päätöksentekijöiltä ja poliitikoilta odotettiin suurempaa rohkeutta puuttua monikulttuuristumista koskeviin, yhteiskuntaa haastaviin aiheisiin. Yhtenä vaikeana yksittäisenä esimerkkinä mainittiin karkotusperiaatteet ja -käytännöt ja yleisempänä esimerkkinä suomalaisen kriminaalipolitiikan kokonaisarviointi suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuuden näkökulmasta.

3.4.3 Monikulttuurisuus kriminaalipolitiikassa

Ihanteena preventiopinotus

Maahan muuttaneiden tai etnisten vähemmistöjen kohtelu suomalaisen yhteiskunnan jäsenenä on myös kriminaalipoliittinen kysymys. Kriminaalipolitiikka voidaan ymmärtää monella tavalla. Siksi ei liene hämmästyttävää, että viranomaisten kanssa käymisämme keskusteluissa ei ollut aina selvää, mistä kaikesta puhutaan, kun puhutaan kriminaalipolitiikasta.

Suomalaisessa oikeusajattelussa kriminaalipolitiikan käsite on viitannut etenkin valtion rikollisuutta korjaaviin – ja jossain määrin myös ennalta ehkäiseviin – toimiin, erityisesti niitä koskevaan päätöksentekoon (Lappi-Seppälä 2006, 6–7). Tässä yhteydessä rikollisuuden käsite on ymmärretty oikeudellisesti toimina, jotka on määritelty laissa rikoksiksi.

Kriminaalipolitiikkaa on Suomessa lähestytty kahdesta näkökulmasta: on puhuttu käytännön ja tieteellisestä kriminaalipolitiikasta (Lahti 1999, 193–194). Haastattelemamme asiantuntijat tukeutuivat lähinnä ensimmäiseen näkökulmaan, eli he painottivat erilaisia poliittisia ja käytännön toimia, joilla rikollisuutta voidaan vähentää tai ehkäistä ennalta.

Jälkimmäinen näkökulma viittaa sellaiseen kriminologiseen keskusteluun, jota voidaan hyödyntää suoraan päätöksenteossa, erityisesti lakien valmistelussa. Viitatessaan tieteelliseen kriminaalipolitiikkaan haastateltavat tukeutuivat olemassa olevaan tilastotietoon, joka näyttäytyi jos ei ainoana niin yliver-taisen luotettavana tietolähteenä.

Käytännön kriminaalipolitiikka voidaan tulkita joko kapeasti tai laajasti (Lahti 1999, 193). Kapea tulkinta rajaa kriminaalipolitiikan virallisen kontrollijärjestelmän, erityisesti rikosoikeusjärjestelmän, toimiksi (Heinonen 2002a,b,c, tästä tarkemmin ks. luku 5). Laaja-alaisen tulkinnan mukaan kriminaalipolitiikan kenttä ulottuu kaikkeen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon koskien rikollisuuden eri ilmiöitä. Sen piiriin kuuluu siten myös rikosten ennaltaehkäisy. Preventiivinen ajattelu nousi asiantuntijakeskusteluissa monien tavoittelemaksi eetokseksi, mikä johtuu osaksi siitä, että monet haastattelemis-tamme toimivat juuri ennaltaehkäisyyn liittyvissä tehtävissä kriminaalipoliittisessa mielessä.

Muutenkin asiantuntijat kannattivat vallitsevaa kriminaalipoliittista ajatusta, jonka mukaan rikosoikeus on viimesijainen keino vaikuttaa rikollisuuteen yhteiskunnallisena ongelmana. Ensisijaisia keinoja löytyy muun yhteiskunta-politiikan alalta, kuten sosiaali- ja tulonjakopolitiikasta tai käytännön sosiaali-

tai nuorisotyöstä. Rikoksia ehkäistään ennalta esimerkiksi rikoksentorjuntaohjelmien kautta. Niissä painottuu viranomaisten paikallinen verkostoyhteistyö, jossa on mukana muun muassa sosiaalitoimi, koulu, nuorisotoimi ja poliisi. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 190.)

Tämä lähestymistapa rikosten ehkäisyyn tuntui olevan varsin yksimielisesti jaettu, joskaan monikulttuuristen kysymysten integrointia siihen ei pohdittu kovin syvällisesti. Yksi tämänkaltaisen eetoksen haasteita on, että se edellyttää sektoreiden välistä konkreettista yhteistyötä. Lasten ja nuorten ollessa kyseessä se lähentäisi kriminaalipolitiikkaa paitsi sosiaalipolitiikkaan ja sosiaalityön käytäntöihin, myös yleisemmin nuorisopolitiikkaan ja nuorisotyöhön. Moniammatillisten verkostojen parempi hyödyntäminen voi laajentaa viranomaisten tietoisuutta nuorten maahanmuuttajien elämästä. Monikulttuurisuus vaatii ennaltaehkäisyn piirissä toimivilta uutta tietotaitoa muun muassa maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikan linjauksista, jotta kriminaali- ja kotouttamispolitiikan välille voitaisiin tässä suhteessa rakentaa mielekäs yhteisymmärrys ja yhteistyön eetos niin periaatteiden kuin käytäntöjen tasolla. Myös kolmannen sektorin tietotaidon pitäisi saavuttaa viranomaiset nykyistä paremmin. Tämäntyyppinen yhteistyö edistäisi rasisminvastaisten työmenetelmien ja rasismien tunnistamisen keinojen kehittämistä myös osana rikosten ennaltaehkäisyä (arkipäivän rasismista tarkemmin, ks. luvut 4 ja 6).

Myös etnisiin vähemmistöihin luokitellut nuoret voitaisiin integroida paremmin tähän prosessiin. Uutta näkökulmaa nuorten äänen esiin nostamiseen käsittelyyn voisi tuoda Tapio Kuuren (2007, 120) nuorten kuulemisen ja kuuntelemisen välinen erottelu erilaisina nuorten toimijuuteen kohdistuvina lähestymistapoina. Kuure tekee tämänkaltaisen jaottelun nuorten poliittista osallistumista koskevassa artikkelissaan. Kuten Kuure toteaa, nuorten näkökulmien huomioon ottaminen nuoria koskevien asioiden poliittisessa ja hallinnollisessa suunnittelussa on noussut keskeiseksi tavoitteeksi. Se näkyy myös vuonna 2006 voimaan tullessa nuorisolaissa, jossa käytetään hallinnollista termiä *nuorten kuuleminen*. Nuorten kuulemisella päätöksentekijät saavat itselleen tarpeellista informaatiota nuorten mielipiteistä, ja nuoria voidaan käyttää hyväksi tietolähteinä. Nuorten *kuunteleminen* voisi Kuuren mukaan merkitä muutakin kuin instrumentaalista näkökulmaa nuorten ääneen. Siinä nuoret voitaisiin nähdä tasavertaisina kansalaisina muovaamassa yhteisöä ja yhteiskuntaa. Kuuleminen viittaa hallinnointiin ja toimeenpanoon, kuunteleminen pikemminkin tavoitteiden muotoiluun vuorovaikutuksen ja vastavuoroisuuden lähtökohdista.

Viime aikoina edellä kuvatun kaltaiseen kriminaalipolitiikan alan laajentumiseen on suhtauduttu osin myös varauksella. Sen on pelätty voivan johtaa sosiaalisten ongelmien uudelleentulkintaan rikosoikeudellista puuttumista vaativina rikollisuusongelmina, varsinkin jos kontrolliviranomaiset saavat aikaisempaa suuremman määrittelyvallan sen suhteen, millaisia asiantiloja kulloinkin pidetään ongelmallisena (esim. Harrikari 2004; 2006, 271–274; Törrönen & Korander 2004). Tämä pelko ei kuitenkaan tullut esiin tekemissämme asiantuntijahaastatteluissa. Paikallisen tason moniammatillisuutta pidettiin tavoiteltavana mutta tällä hetkellä vielä haasteellisena yhteistyömuotona.

Universalismi ja erityiskohtelu

Asiantuntijahaastatteluissa eli vahvana kaikille samankaltaisen universalistisen kohtelun ja tietyille ryhmille suunnatun erityiskohtelun välinen jännite. Se näyttäytyi paitsi käytännön työn ja politiikan aiheena, myös moraalisen haasteena, jossa kysymykset ihmisarvosta ja yhdenvertaisuuden etiikasta olivat läsnä. Aihe oli kuin saippua, joka liukui käsistä ja jonka ympärille oli hankala saada viritettyä muuta kuin periaatteellista ja sellaisenakin melko varovaista keskustelua.

Monet asiantuntijoista pitivät yhdenvertaista kohtelua tinkimättömänä päämääränään – olipa kyse omasta työyhteisöstä tai suomalaisesta instituutionalisesta järjestelmästä yleisemmin. Yhdenvertaisuuslain tuomat velvoitteet olivat yleisellä tasolla tiedossa. Yhdenvertaisuus käsitteenä on kuitenkin epä-määräinen, mikä näkyi myös haastatteluissa. Toisille yhdenvertaisuus merkitsi sananmukaisesti kaikille yhtäläistä kohtelua, toiset lähtivät siitä, ettei periaatteellista yhdenvertaisuutta voida määritellä. Pikemminkin on lähdettävä siitä, että kaikille on tarjottava tasavertaiset mahdollisuudet, olipa kyseessä vaikkapa osallistuminen työmarkkinoille, hakeutuminen mielenterveyspalveluihin tai kielitaidon kartuttaminen.

Osa asiantuntijoista näki erityiskohtelun luontevasti omaan toimenkuvaansa kuuluvana. Esimerkiksi kriminaalihuollon työntekijät näkivät räätälöityjen palvelujen tuottamisen keskeiseksi tehtäväkseen. Myös haastattelemamme lastensuojelun sosiaalityöntekijät korostivat ”erityisen ymmärryksen tarvetta” silloin, kun asiakkaana on rikoksia tehneitä maahanmuuttajataustaisia nuoria.

Tässä suhteessa haastattelemamme asiantuntijat tuntuivat jakavan käsityksen siitä, että heidän työnsä eetoksena tulee olla lasten etu. Se ei kuitenkaan viittaa ainoastaan viranomaistoimenpiteisiin, kuten lasten ja hänen lähiyhtey-

sönsä kuulemiseen päätöksiä tehtäessä. Lasten edussa on väistämättä kyse myös arvoista. Kuten Petri Hautaniemi (2004, 136) toteaa, monikulttuurisessa ympäristössä lasten ”paras” sijoittuu kansallisen universalismin ja kulttuurisen partikularismin risteyskohtaan tavalla, jossa molempia samanaikaisesti tuotetaan.

”Lapsen paras” -lähtökohdan purkaminen on omiaan murtamaan hyvinvointivaltiollisen tasa-arvokäsityksen kulttuurineutraalia luonnetta. Sanna Rönkä (2005) kuvaa valaisevasti erilaisia puhetapoja, joiden avulla nuoria huumeiden käyttäjiä puhutellaan viranomaiskäsittelyssä. Valistuspuheessa lapsen eduksi muodostuu huumeiden käytön haittojen ja riskien tarkka määrittely, kasvatuspuheessa painotetaan huumeiden käyttöä moraalisesti ja nuoren kannalta pahana toimintana, kontrollipuheessa huumeiden käyttöä tarkastellaan lainvastaisena tekona, ja tukipuheessa painopiste on nuoren elämän muuttamisessa.

Tämänkaltaiset puhetavat löytyivät myös viranomaisten kanssa käymistämme keskusteluista. Niitä yhdistää ajatus, että viranomaisilla ja laajemmin hyvinvointivaltiolla on ensisijainen oikeus ja velvollisuus määrittellä, mikä on vaikkapa nuoren huumeiden käyttäjän etu. Vaikka esimerkiksi YK:n lasten oikeuksien julistus viitoittaa lapsen edun periaatteita, lapsen edun soveltaminen viranomaiskäytännössä hankaloituu monikulttuuristuvassa ympäristössä ja pakottaa kysymään, miten yhdenmukaisesti lapsen etua ja hyvinvointia koskevia käsityksiä ja toiveita voidaan ohjailla. Onko niin kutsuttua normaalia lapsen ja nuoren elämäntilannetta mahdollista määrittää tukeutumatta aina arvo- ja kulttuurisidonnaisiin valintoihin?

Monikulttuurisuus tuo myös rikosten seuraamusten alueelle uusia teemoja, joita käsittelemme tarkemmin luvuissa 5 ja 6. Tässä mainitsemme jälleen karikotuksen, jota ei voi jättää kriminaalipoliittisen kentän ulkopuoliseksi toimenpiteeksi. Tutkimiemme nuorten elämäntilanne, jossa rikosten tekeminen ja rikosten uhriksi joutuminen ovat läheisessä vuorovaikutussuhteessa, peräänkuuluttaa uudenlaista näkökulmaa heidän rikostensa taustojen selvittämiseen ja ymmärtämiseen.

Nuorten kertomusten rohkaisemina väitämme, että hierarkkisessa yhteiskunnassa tasavertaisten mahdollisuuksien takaaminen edellyttää herkkyyttä tunnistaa erilaisten yksilöiden ja ryhmien elämäntilanteet ja tarpeet sekä vaatii erityiskohtelun soveltamista niihin ryhmiin, joiden lähtökohdat ovat enemmistöä heikommalla. Yhdenvertaisuuslaki ilmentää, ettei yhdenvertaisuuden toteuttaminen väistämättä edellytä yhdenmukaista kohtelua eikä näitä käsitteitä voi sotkea toisiinsa.

Kaikille yhtäläisen kohtelun idea lähenee kriminaalipolitiikassa uusklassisismiksi kutsuttua suuntausta, jossa korostetaan paitsi ennustettavuutta (erityiskohtelun sijaan), myös yhdenvertaisuutta nimenomaan samankaltaisen kohtelun mielessä. Vaikka nuorten rikosoikeudellisessa kohtelussa uusklassismi on monessa suhteessa murtunut (ks. tarkemmin luku 5), etnisen sensitiivisyyden suhteen asia ei ole yhtä yksiselitteinen. Haastattelemamme viranomaiset pitivät erityiskohtelun vaarana sitä, että se ylläpitää stereotyyppisiä erotteluja pärjääviin ja syrjäytyneisiin yhteiskunnan jäseniin – niin pärjääjinä kuin syrjäytyneinä kohdeltujen joukossa. Erityiskohtelua syytettiin myös siitä, että se saattaa pikemminkin vahvistaa kuin murtaa ennakkoluuloisia asenteita etnisiä vähemmistöjä kohtaan.

Erityiskohtelun herättämät epäluulot osoittavat, kuinka syvään juurtunut suomalainen tasa-arvoajattelu on – ja miten vähän sitä on pyritty määrittelemään uudelleen yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä. Suomalaista tasa-arvokäsitettä voikin pitää kulttuurierojen tunnistamisen näkökulmasta varsin välinpitämättömänä.